

Opinia o podręcznikach ukraińskich do historii powszechnej 7 klasy

- 1. Tetiana Ładyczenko, Ilona Łukacz, Olga Iwczenko, *Wseswitnia istorija. Pidrucznyk dla 7 klasu zakładiw zahalnoji serednoji oswity*, Geneza, Kyjiw 2024, ss. 192.**
- 2. Olena Pomietun, Julia Malienko, Olga Dudar, *Wseswitnia istorija. Pidrucznyk dla 7 klasu zakładiw zahalnoji serednoji oswity*, Wydawnyczynyj dim „Oswita”, Kyjiw 2024, ss. 224.**
- 3. Ihor Szczupak, Olena Burlaka, Oleksandr Żeliba, Iryna Piskarowa, *Wseswitnia istorija. Pidrucznyk dla 7 klasu zakładiw zahalnoji serednoji oswity*, Wydawnictwo „Orion”, Kyjiw 2024, ss. 208.**
- 4. Iryna Wasilkiw, Illia Parszyn, Walerij Ostrowskij, *Wseswitnia istorija. Pidrucznyk dla 7 klasu zakładiw zahalnoji serednoji oswity*, Aston, Ternopil 2024, ss. 200.**

Uwagi wstępne

Przedmiotem opinii są cztery podręczniki do historii powszechnej dla 7 klasy. W związku z tym, że podręczniki dotyczą tej samej klasy najbardziej zasadnym będzie próba porównania ich zawartości, a nie oddzielne recenzje. Na początku warto jednak podkreślić, że wydawanie nowych podręczników w niezwykle trudnym czasie wojny z rosyjskim agresorem jest nie tylko wyrazem dążenia do normalności, ale i ważnym elementem budowania ukraińskiej świadomości historycznej. Szczególnie ważną rolę nie tylko w tak ekstraordynaryjnym okresie odgrywa edukacja szkolna, a zwłaszcza edukacja historyczna, która wzmacnia poczucie wspólnoty i buduje tożsamość narodową. Tym bardziej z satysfakcją należy przyjąć starania metodyków, nauczycieli i ministerstwa o jak najwyższą jakość dydaktyki historii.

Dla czytelności niniejszej opinii przyjęto umowne skróty odnoszące się do poszczególnych podręczników (od nazwisk pierwszych autorów – Ładyczenko, Pomietun, Szczupak, Wasilkiw). Zasadniczo podręczniki posiadają podobną strukturę. Dwa z nich składają się z pięciu rozdziałów (Ładyczenko, Szczupak), a dwa – z sześciu (Pomietun, Wasilkiw). We wszystkich książkach znajdziemy wstęp i różną liczbę paragrafów (jednostek tematycznych) – od 25 (Wasilkiw) do 33 (Szczupak). Treść podręczników jest

skorelowana z programami szkolnymi wprowadzanymi stopniowo od 2022 roku¹ i obejmuje okres od V do XV wieku. W dwóch podręcznikach układ rozdziałów jest identyczny (Ładyczenko, Szczupak) i odpowiada „Modelowemu programowi nauczania »Historia powszechna. Klasy 7-9« dla szkół średnich ogólnokształcących” autorstwa I. Szczupaka wraz z zespołem². Układ rozdziałów wygląda następująco: 1. Narodziny średniowiecznej Europy. 2. Średniowiecze poza Europą. 3. Średniowieczne społeczeństwo (V-XV w.). 4. Średniowieczne państwa w X-XV w. 5. Duchowy świat średniowiecza. Pozostałe dwa podręczniki (Pomietun, Wasilkiw) zostały napisane w oparciu o „Modelowy program nauczania...” autorstwa I. Pomietun³. Tytuły i układ rozdziałów nieco się różnią od wspomnianych wyżej i przedstawiają się następująco: 1. Powstanie pierwszych państw średniowiecza. 2. Średniowieczny świat Europy Zachodniej. 3. Społeczeństwo i państwa europejskie w X-XV w. 4. Powstanie i rozwój państw środkowej i wschodniej Europy w XI-XV w. Imperium Osmańskie. 5. Materialne i duchowe życie europejskiego średniowiecza. 6. Średniowieczny Wschód (przegląd) (Pomietun); 1. Powstanie pierwszych państw średniowiecza. 2. Formowanie się europejskiego średniowiecznego społeczeństwa. 3. Państwa europejskie w X-XV w. Era Wikingów. Wyprawy krzyżowe. 4. Życie materialne i duchowe średniowiecza europejskiego. 5. Powstanie i rozwój państw centralnej i wschodniej Europy w XI-XV w. 6. Cywilizacje średniowiecznego Wschodu (przegląd) (Wasilkiw). Struktura wszystkich podręczników jest przemyślana, a treść w nich zawarta umożliwia uczniom zapoznanie się z bardzo bogatym materiałem faktograficznym. Miejscami można odnieść wrażenie, że ilość informacji do przyswojenia przez ucznia siódmej klasy jest zbyt duża.

Z satysfakcją należy przyjąć stronę edytorską podręczników. Każdy z nich został przygotowany na odpowiednim, wysokim poziomie wydawniczym. Podręczniki zawierają bogaty materiał ilustracyjny (mapki, diagramy, ilustracje etc.) i pod tym względem na pewno nie tylko uzupełniają wiedzę historyczną, ale i uatrakcyjnijają odbiór historycznych treści. Na marginesie wypada dodać, że materiał ilustracyjny miejscami jest tak bogaty, iż jego ilość wpływa na jakość poszczególnych reprodukcji, które mogłyby

¹ <<https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>>, dostęp 22.01.2025.

² <<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/16.08.2023/Vsesvitnya.istoriya.7-9.kl.Shchupak.ta.in.13.09.2023.pdf>>, dostęp 22.01.2025.

³ <<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/08.09.2023/Vsesvitnya.istoriya.7-9.kl.Pomietun.ta.in-08.09.2023.pdf>>, dostęp 22.01.2025.

mieć większy rozmiar. W przypadku następnych edycji podręcznika I. Szczupaka warto rozważyć powiększenie czcionki niektórych nazw geograficznych na mapkach ze stron 26, 55 i 62.

Warto podkreślić, że obudowa dydaktyczna należy niewątpliwie do pozytywnych elementów ocenianych podręczników. Interesująco przedstawiają się różnorodne komponenty będące dodatkiem do treści poszczególnych paragrafów lub stanowiące materiał do ćwiczeń. We wszystkich podręcznikach znajdują się wyróżniki, które stymulują ucznia do myślenia i pracy z przerabianym materiałem. W każdym z nich obok standardowych zadań do ćwiczeń i powtórzeń znajdują się zakładki mające pobudzić zainteresowanie danym materiałem. Wskazują na to przykłady samych tytułów takich rubryk: „Ukraina i świat” (Ładyczenko); „Ukraiński wszechświat”, „Fakt czy fejk?”, „Mądrość wieków” (Szczupak); „W tym czasie, gdy na świecie... wtedy na terytorium Ukrainy” (Wasilkiw). W niektórych podręcznikach znajdują się słowniki terminów i pojęć (Ładyczenko, Pomietun i Szczupak). Natomiast każdy z recenzowanych zawiera kody QR, które odsyłają uczniów do stron internetowych, na których znajdują się informacje uzupełniające dany materiał.

Sprawy polskie i polsko-ukraińskie

Rzecz jasna w podręcznikach do historii powszechnej średniowiecza wątków polskich czy polsko-ukraińskich nie znajdziemy zbyt wiele. Najwięcej informacji przynosi podręcznik autorstwa I. Szczupaka, O. Burlaki, O. Żeliby i I. Piskarowej. W 6 paragrafie rozdziału pierwszego krótko opisano terytorium, które zamieszkiwały „plemiona lechickie (polskie)”, wspomniano o księciu Mieszku I i chrzcie w 966 r. oraz o koronacji Bolesława I Chrobrego w 1025 r. (s. 42). W ramce zatytułowanej „Ukraiński wszechświat” (s. 43) znalazł się passus o napiętych relacjach z Rusią Kijowską (Rusią-Ukrainą, jak jest w podręczniku) związanych ze wsparciem udzielonym przez Bolesława Chrobrego zięciowi Świętopelkowi w walce o tron w Kijowie. Dla równowagi autorzy zamieścili informacje o przyjaznych stosunkach za panowania Kazimierza I Odnowiciela, o czym świadczyły małżeństwa: polskiego księcia z Marią Dobroniegą, córką Jarosława I Mądrego oraz siostry Kazimierza Gertrudy z Izjasławem, synem tegoż Jarosława. Warto wspomnieć, że autorzy zamieścili legendę o Lechu, Czechu i Rusie, ilustrując tę ciekawostkę współczesnym herbem Polski (s. 42). Przy okazji epidemii „czarnej śmierci” wzmiankowano o migracji Żydów z Niemiec do Polski za Kazimierza III

Wielkiego (s. 86). Natomiast w paragrafie 29, zatytułowanym „Średniowieczne szkoły i uniwersytety”, wśród wymienionych pięciu najbardziej znanych uniwersytetów znalazła się Akademia Krakowska (s. 178).

W 23 paragrafie rozdziału piątego znalazły się dwa tematy: „Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie” (s. 144-145) oraz „Polsko-litewska unia krewska” (s. 145-146). W pierwszym scharakteryzowano panowanie Kazimierza III Wielkiego, zamieszczając portret króla namalowany przez Jana Matejkę oraz pieczęć królewską; w drugim podano okoliczności zawarcia unii, informację o bitwie pod Grunwaldem oraz – co jest warte podkreślenia – wzmiankę o unii horodelskiej w 1413 r. Ta ostatnia informacja pozwoliła autorom podręcznika na konstatację: „Wielkie Księstwo Litewskie i Królestwo Polskie odegrały wielką rolę w historii Europy w ogóle, a Ukrainy w szczególności. Ukraińscy kniazie i bojarzy należeli do tych organizmów państwowych jako równoprawni uczestnicy: brali udział w zarządzaniu krajami i podejmowaniu decyzji na równi z polską i litewską elitą” (s. 146).

Drugim podręcznikiem pod kątem ilości treści związanych z polską historią jest książka autorstwa T. Ładyczenko, I. Łukacz i O. Iwczenko. W porównaniu z pozostałymi analizowanymi podręcznikami przyjęto nieco inną formułę dotyczącą przekazywania treści związanych z Polską i relacjami polsko-ruskimi/ukraińskimi. Informacje, a jest ich rozsianych po podręczniku kilka, są podawane przy okazji omawiania wydarzeń z historii powszechnej, zazwyczaj w ciekawie pomyślanej zakładce „Ukraina i świat”. I tak w 5 paragrafie rozdziału pierwszego mamy informacje o plemieniu Polan i Mieszku I, o „prawdziwym wojowniku” Bolesławie I Chrobrym, który wielokrotnie walczył z Niemcami i Rusią-Ukrainą, znacznie poszerzając granice państwa i „zmuszając potężnych sąsiadów do traktowania Polski z szacunkiem” (s. 41-42). W tym samym miejscu znajduje się passus o utworzeniu Królestwa Polskiego w 1025 r. ze stolicą w Krakowie z krótką charakterystyką funkcjonowania państwa. Fragment kończy nieco ahistoryczny skrót myślowy, że „Po śmierci Bolesława kraj rozpadł się na odrębne księstwa i stał się ofiarą najeźdźców”. Autorki uzupełniły informacje o kształtowaniu się państwa polskiego fragmentem kroniki Ibrahima ibn Jakuba o Mieszku i jego armii. Na marginesie warto wspomnieć, że w 1025 r. miastem stołecznym – jeśli tak można w ogóle to nazwać – było Gniezno, a Kraków stał się siedzibą dworu książęcego Kazimierza Odnowiciela po zniszczeniu Gniezna przez księcia czeskiego Brzetysława w 1038 r. Kolejną wzmiankę o relacjach Polski z Ukrainą zamieszczono w 12 paragrafie rozdziału

trzeciego w ramach tematu „Ruch ludności”. W zakładce „Ukraina i świat” wspomniano, że ziemie ukraińskie „spotkały się ze zjawiskiem kolonizacji militarnej”. Przykładem takiej kolonizacji miało być zdobycie przez księcia Olgierda ziemi czernihowsko-siewierskiej oraz Kijowa w 1362 r., a przez Polskę Rusi Halickiej i części Wołynia w 1366 r., co miało powiększyć terytorium królestwa 1,5 raza (s. 84). Narrację uzupełnia obraz Jana Matejki „Powtórne zajęcie Rusi...”. Na s. 109 znalazła się wzmianka o ucieczce z Kijowa do Polski księcia Izjasława w 1068 r., natomiast na s. 116 i 118 wspomniano o stanowym organie przedstawicielskim, jakim był sejm, a na s. 167 wymieniono Uniwersytet Krakowski wśród znaczących europejskich szkół wyższych.

Zaledwie pół strony w paragrafie 20 poświęcono Królestwu Polskiemu (s. 142), powtarzając informację o powstaniu królestwa w 1025 r. ze stolicą w Krakowie, o panowaniu Kazimierza III Wielkiego, o bitwie pod Grunwaldem i udziale w niej oddziałów ukraińskich oraz o wojnie trzynastoletniej, która doprowadziła do znacznego wzrostu „autorytetu Polski i Litwy” w Europie. Całość wieńczy ilustracja grunwaldzkiej bitwy z XV w. (s. 143). Przy omawianiu Wielkiego Księstwa Litewskiego wspomniano o unii w Krewie (s. 144).

Kolejnym podręcznikiem pod kątem ilości treści związanych z polską historią jest książka I. Wasilkiw, I. Parszyn i W. Ostrowskiego. W rozdziale „Powstanie i rozwój środkowej i wschodniej Europy w XI-XV w.” zamieszczono paragraf 19-20.1 pt. „Jak powstało Królestwo Polskie? Czym zasłynął król Kazimierz III”? (s. 150-152). Poza informacjami o Mieszku I i Kazimierzu III uczniowie mogą dowiedzieć się o Bolesławie II, który podzielił państwo między synów, co spowodowało, że „Polska pogrążyła się w wirze feudalnych wojen” (s. 151); najeździe Mongołów w latach czterdziestych XIII w. oraz zjednoczeniu ziem przez Władysława I Łokietka. W akapicie o Kazimierzu III wspomniano o wojnie o „dziedzictwo wołyńsko-halickie” i zdobyciu Lwowa oraz „znaczących terytoriów Księstwa Wołyńsko-Halickiego” (s. 151). Treść uzupełnia fotografia monety Kazimierza III. W następnym paragrafie o Wielkim Księstwie Litewskim nie zabrakło miejsca na wzmiankę o unii krewskiej i jej skutkach (s. 151-152). Kontekst państwa krzyżackiego pozwolił autorom na informację o „druzgocącej klęsce” Zakonu w bitwie pod Grunwaldem oraz o skutkach wojny 1454-1466, które doprowadziły do tego, że „Krzyżacy uznali się za wasali Polski” (s. 156). Wątki polskie w analizowanym podręczniku uzupełnia informacja o powstaniu Uniwersytetu Krakowskiego w 1364 r. (s. 133).

W podręczniku O. Pomietun, J. Malienko i O. Dudar zamieszczono w rozdziale czwartym temat „Jakie było Królestwo Polskie za panowania Kazimierza III” (s. 141-142) z portretem króla autorstwa Jana Matejki. Sam tytuł jest nieco mylący, ponieważ znajdują się w tej części również informacje o unii w Krewie i bitwie pod Grunwaldem. Co więcej, następstwa unii zinterpretowano w ten sposób, że „państwo litewskie straciło niepodległość. Podporządkowanymi Polsce ziemiami ukraińskimi zarządzili władcy polscy, którzy prowadzili politykę ucisku/spolszczenia miejscowej ludności i szerzenia katolicyzmu. Polskie władze ograniczały prawosławnej ukraińskiej elicie feudalnej dostęp do stanowisk publicznych. Następnie zlikwidowano Księstwo Wołyńskie i Kijowskie, a w konsekwencji zniszczono pozostałości ówczesnej państwowości ukraińskiej” (s. 142). Warto w tym miejscu sprostować nieścisłość dotyczącą likwidacji Księstwa Kijowskiego, zostało ono bowiem zlikwidowane w momencie bezpośredniego wcielenia do Litwy już w drugiej połowie XIV w., o czym sami autorzy pisali na s. 140. W podręczniku wspomniano również o polskim sejmie (z datą jego powstania w końcu XIV-XV w.) w tabelce ilustrującej stanowe organy przedstawicielskie ówczesnej Europy (s. 100), a fotografia zamku krzyżackiego w Malborku stała się pretekstem do zapytania uczniów, „dlaczego zamki są ważnymi zabytkami historyczno-kulturowymi średniowiecza” (s. 65).

Gwoli uzupełnienia, należy zwrócić uwagę na pojedyncze, drobne nieścisłości. W dwóch podręcznikach (Szczupak, s. 146 i Wasilkiw, s. 153) Jadwiga w momencie ślubu z Jagiellą określana jest błędnie jako królowa, tymczasem była królem Polski. W podręczniku autorstwa I. Wasilkiw (s. 156) znajduje się nieco ahistoryczna mapka pt. „Zakon krzyżacki w XV w.”. Jeśli chodzi o Warmię, zaznaczono na niej niewielki wówczas Olsztyn, a zabrakło większego Braniewa czy stołecznego Lidzbarka Warmińskiego.

Generalnie w analizowanych podręcznikach nie znajdują się treści, które wpływałyby na pogłębianie wzajemnej nieufności. Konflikty na linii polsko-rusko-ukraińskiej, które miały miejsce w średniowieczu, zostały zasygnalizowane, ale w wyważony i obiektywny sposób. Warto podkreślić, że właściwie we wszystkich podręcznikach do historii powszechnej autorzy przedstawili najistotniejsze wydarzenia z historii Polski. Przy tak skonstruowanym programie, który jak na percepcję siódmoklasisty jest nadzwyczaj obszerny, materiał związany z wzajemną historią należy uznać za wystarczający.

Andrzej Korytko